Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Series "Psychology". № 1(11), pp. 52-57 (2020)
УДК 159.923
DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1\(11\).10](https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1(11).10)

ISSN 1728-3817
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2020

Ольга Потонська, асп.
Університет сучасних знань, Київ, Україна

ВПЛИВ ДИТЯЧИХ СТРАХІВ НА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДОРОСЛОЇ ЛЮДИНИ

Розкрито вплив дитячих страхів на толерантність дорослої людини. Методики: авторська анкета-опитувальник дослідження дитячих страхів; Шкала толерантності до неоднозначності декількох типів стимулів MSTAT-I; Новий опитувальник толерантності до невизначеності НТН. Виявлено: класифікацію та кількісні параметри дитячих страхів; страхи соціального походження пов'язані з толерантністю до невизначеності.

Ключові слова: інтолерантність, стереотипізація, страх, толерантність до невизначеності.

Щоб бути успішним у сучасному мінливому світі, важливо вміти швидко адаптуватись та приймати нестандартні рішення. Одна з головних перешкод для цього є наявність стереотипів – ригідно-стійкий образ свідомості людини щодо об'єктивно існуючих явищ, що дозволяє сприймати навколишню дійсність у зручній для неї формі. Основою яких є дитячі страхи. Зважаючи на це ми бачимо необхідність у комплексному дослідженні.

У сучасній психодіагностиці надзвичайно зростає значущість конструкту *толерантність до невизначеності (далі ТН)* – здатності людини приймати невідоме, протистояти суперечливості інформації, долати конфлікт і напругу, що виникають у ситуації подвійності [1]. *Толерантна особистість* описується як така, що приймає новизну і невизначеність ситуацій і здатна продуктивно діяти в них, а *інтолерантна* – як така, що не приймає новизну ситуацій, різноманіття світу, і відчуває стрес за можливості множинної інтерпретації стимулів (Корнилова, 2010). Ми розглядаємо *толерантність до невизначеності як феномен, протилежний з психологічної точки зору стереотипності поведінки*.

Мета даної публікації показати та обґрунтувати вплив дитячих страхів на толерантність дорослої людини.

У визначенні поняття ТН досі немає концептуальної чіткості. Виділяють такі підходи: когнітивний, соціальний аспекти – розібратися та описати коротко нетерпимість неоднозначності як різноманітності серед людей, що асоціюється із забобами, догматичністю та авторитаризмом (Frenkel-Brunswik, 1949, 1951) і т.д. З початку 1960-тих розроблено багато інструментів для діагностики ТН як особистісної риси, когнітивної установки та поведінкової диспозиції, але досвід їх використання у

вітчизняних вибірках доки невеликий. ТН розглядається як багатовимірний конструкт, що включає в себе елементи психологічної стійкості, готовності до прийняття рішень та до ризику, тривожності в ситуаціях невизначеності, намагання прояснити проблему, впевненості пошуку та бачення альтернатив, вибору правильності чи оригінальності, індивідуальних установок та групових цінностей, тощо. Важливим уточненням виступило розведення уявлень про толерантність як *терпимість*, що передбачає вимушене розуміння і прийняття різноманітності умов життя та різноманіття інших людей, і як *особистісної установки* – вільно прийнятого ставлення, потягу до різноманіття, не пов'язаного з "розумним примусом". На відміну від терпимості, толерантність передбачає право особистості на збереження автономії, налаштованість на паритетний діалог, на пізнання нового та "чужого", можливість зміни системи власних поглядів і уявлень.

Подальша розробка цієї проблематики важлива як у теоретичному контексті – для розуміння динамізму психіки в сучасному мінливому світі, де невизначеність є звичайною умовою життєдіяльності, так і в практичному плані – для вирішення важливих проблем формування толерантності людини в соціальній взаємодії. Крім того, дослідження має враховувати методологічні процедури, за допомогою яких операціоналізується поняття ТН.

Ми відібрали для роботи дві методики, що представляють різні аспекти феномену ТН (табл. 1). Про вираженість дитячих страхів інформація була зібрана за допомогою авторської анкети (детально описана нижче), для уточнення даних про їх походження, переживання та подолання проводилось структуроване інтерв'ю.

Таблиця 1

Критерії, методики та показники діагностики

Критерії	Інструмент, розробники	Діагностичні параметри
Інтолерантність – стереотипне сприйняття навколишнього середовища як джерела загрози та дискомфорту. (толерантність до невизначеності розглядається як протилежність стереотипності).	Шкала толерантності до неоднозначності декількох типів стимулів MSTAT-I (McLain, 1993) в модифікації Є. М. Осіна (2010)	Загальний бал – прийняття неоднозначних ситуацій різного типу: - новизни - складних ситуацій - невизначених ситуацій
	Новий опитувальник толерантності до невизначеності НТН (Т. В. Корнилова, 2010)	Толерантність до невизначеності. Інтолерантність. Міжособистісна інтолерантність. Додатковий вимір: Індекс стереотипії

Характеристика вибірки:

Вибірку склали 130 осіб віком від 21 до 49 років (середній вік 32,3±5,78), серед яких 71 жінка та 59 чоловіків.

Шкала толерантності до неоднозначності декількох типів стимулів Д. МакЛейна (MSTAT-I: Multiple Stimulus Types Ambiguity Tolerance Scale-I; McLain, 1993) дозволяє оцінити реакцію на сприйняття невизначених стимулів різного типу. Автор робить акцент на визначенні *неоднозначності* як недостатності інформа-

ції щодо певної ситуації. Неоднозначні стимули можуть сприйматися як нові (незнайомі та непередбачувані), можуть бути занадто складними для власного розуміння, або ж можуть сприйматися як такі, що мають декілька несумісних тлумачень. Отже, *толерантність до невизначеності* передбачає широкий діапазон реакцій (від тяжіння до нетерпимості) на стимули, які сприймаються індивідом як незнайомі, складні, мінливі або інтерпретаційно-суперечливі.

Опитувальник складається з 22 пунктів, що відображують схильність людини до відкритості невизначеності або навпаки, до жорсткої регламентації і повної передбаченості життя: "Я зазвичай віддаю перевагу новому, ніж звичному", "Мені буває важко реагувати на невизначені події". Респонденти оцінюють запропоновані твердження за допомогою 7-бальної шкали Лікерта, де оцінка 1 відповідає варіанту "абсолютно не погоджуюсь", 4 – "щось середнє", 7 – "абсолютно погоджуюсь".

Оригінальна методика стандартизована на вибірці 148 американських студентів; має високу внутрішню узгодженість (альфа-коефіцієнт Кронбаха становить 0,86) та підтверджену валідність. Водночас не виявлено значущих кореляцій показника MSTAT-I зі шкалою когнітивної складності особистості [6].

Методика була перекладена та адаптована в дисертаційному дослідженні О. Г. Луковицької (1998). У 2010 р. Є. М. Осін підтвердив валідність та надійність російськомовної версії (загальна вибірка 805 осіб): показана

висока внутрішня узгодженість питань у вибірках учнів, студентів та дорослих; ретестова надійність при річному інтервалі між вимірами склала 0,77. Були вдосконалені психометричні властивості методики: кількість питань скорочена до 19, а у внутрішній структурі опитувальника виділені три фактори, що дозволили диференційовано оцінити ставлення до стимулів різного типу: до новизни (3 пункти), до складних завдань (7 тверджень) та до невизначених ситуацій (9 тверджень).

Результати використання методики у дослідженні підтвердили діагностичну та практичну користь такої диференціації конструкта ТН (на відміну від інших запропонованих автором додаткових шкал, що відображують позитивне або негативне ставлення до невизначеності, дискримінативна валідність яких виявилась сумнівною). У таблиці представлені тестові норми за загальним балом методики MSTAT-I та трьома субшкалами, згрупованими за типами стимулів (табл. 2).

Таблиця 2

Нормативні показники опитувальника MSTAT-I у модифікації Є. Осін

	Вибірка дорослих, 130 осіб	Вибірка стандартизації (Є. М. Осін, 2010)
Ставлення до новизни (8, 14, 15)	11,50±2,94	13,92±3,90
Ставлення до складних ситуацій (5, 9, 10, 12, 13, 17, 19)	28,79±4,91	33,64±7,46
Ставлення до невизначених ситуацій (1, 2, 4, 3, 6, 7, 11, 16, 18, 22)	35,19±7,29	38,57±9,37
Загальний бал ТН	75,44±13,34	100,01±19,43

Як видно, середні показники нашої вибірки дещо нижче, ніж у вибірці стандартизації. Це можна пояснити віковими особливостями, адже дорослі менш позитивно сприймають на невизначені ситуації, ніж студенти.

За даними О. Г. Луковицької (1998), ТН має культуральну та соціальну специфічність. Загалом, зустріч з невизначеними ситуаціями викликає тривожні реакції. У силу індивідуальних, вікових та професійних особливостей одних людей це активізує, а інших вводить у депресивні стани.

Узагальнення даних масштабних досліджень студентських вибірок (Є.М. Осін, 2010) вказує на незначні гендерні відмінності субшкал: чоловіки більш позитивно ставляться до невизначених ситуацій; водночас більш високий загальний бал ТН мають мешканці великих міст порівняно з малими містами та селами. Загальний показник ТН позитивно корелює з параметрами життєстійкості, сформованістю смисло-життєвих орієнтацій, інтернальним локусом контролю, самоефективністю, рефлексивністю, компонентами психологічного благополуччя, оптимістичним атрибутивним стилем, а також професійною орієнтацією на творчу самореалізацію [3].

Хоча однофакторна структура опитувальника є найбільш надійною (Корнилова, МакЛейн), введення в трьох додаткових вимірів дозволило більш детально діагностувати індивідуальні особливості ТН.

Новий опитувальник толерантності до невизначеності (НТН, Т. В. Корнилова, 2010) базується на трифакторній моделі, отриманій емпіричним шляхом. Головною особливістю авторської моделі є те, що толерантність та інтолерантність розуміються не як протилежні полюси одної змінної, а як самостійні шкали, асоційовані з проявами різних психологічних властивостей. Найбільше нас цікавлять прояви **інтолерантності – стереотипної тенденції сприймати та інтерпретувати навколишнє середовище, поточні життєві події як джерело загрози або дискомфорту**.

Методика інтегрує в собі питання трьох відомих англomовних опитувальників толерантності до невизначеності: шкал О'Коннора, Райделл-Розена та Баднера. Після опитування 623 студентів гуманітарних та техніч-

них спеціальностей (використовувались 7-бальні шкали погодження) були відібрані 33 робочі пункти, які склали три фактори:

Фактор 1 (12 пунктів) – **толерантність до невизначеності** як генералізована особистісна властивість, що означає прагнення до змін, новизни та оригінальності, готовність йти новими шляхами і віддавати перевагу складним завданням, мати можливість самостійності та виходу за рамки прийнятих обмежень. Приклад питання: "Краще спробувати (скористатися нагодою) і потерпіти невдачу, ніж йти все життя второпною стежкою", "Іноді мені приносить задоволення порушити правило і зробити те, чого я сам від себе не очікував", "Людина, яка веде рівне, розмірене життя (без сюрпризів і несподіванок) насправді повинна бути вдячна долі".

Фактор 2 (13 пунктів) – **інтолерантність до невизначеності**: відображує прагнення до ясності і впорядкованості у загальному відношенні до світу, неприйняття невизначеності, провідну роль правил і принципів, дихотомічний поділ "правильних і неправильних" способів дії, думок і цінностей. Приклади питань: "Практично кожна проблема має певне рішення", "Я завжди відчував, що існують чіткі відмінності між добром і злом", "Спеціаліст, який не може дати чітку відповідь, можливо, не надто багато знає", "Хороша робота – це та, на якій завжди ясно, що і як це потрібно робити".

Фактор 3 (8 пунктів) – **міжособистісна інтолерантність до невизначеності**, що означає прагнення до ясності і контролю у світі людських відносин: "Я відчуваю дискомфорт у відносинах з людьми до тих пір, поки не зрозумію їх поведінку", "Я починаю досить сильно хвилюватися, якщо опиняюся в ситуації, яку не можу контролювати", "Мене турбує, якщо я не знаю, як інші люди реагують на мене".

Описані фактори представляють змістовні структурні характеристики, що пояснюють феномен толерантності. За даними Т. В. Корнилової, виділені шкали мають достатню для дослідницької методики внутрішню узгодженість (α Кронбаха дорівнює 0,69-0,72 для різних шкал). Конструкта валідність підтверджена кореляціями з результатами інших опитувальників ТН, а

також із параметрами готовності до ризику, інтуїтивного стилю прийняття рішень, раціональності. Авторка наголошує на багатовимірності конструктів толерантності та інтолерантності – вимірювання цих феноменів має множинні джерела дисперсії, які включають й інші форми подолання невизначеності: готовність до ризику, уміння покладатися на інтуїцію, тощо. ТН розуміється як латентна змінна, що проявляється на рівні особистісних властивостей та регулює прийняття рішень та дій в умовах невизначеності. Але вона не зводиться до особистісних рис і не визначається точно диспозиційними діагностичними шкалами [1].

В ході обробки та аналізу індивідуальних результатів НТН ми помітили, що показники толерантності та інтолерантності однієї особи можуть бути однаково високими, однаково низькими або суттєво відрізнятися між собою. Отже, толерантність до невизначеності як

інтегральна особистісна риса має визначатися не кількісною мірою цих двох показників, а їх співвідношенням. Виходячи з цих міркувань, ми ввели додатковий кількісний показник, який назвали **індекс стереотипізації** – відношення ІТН до ТН:

$$IC(\text{індекс стереотипізації}) = \frac{ITH(\text{показник інтолерантності})}{TH(\text{показник толерантності})}$$

Виходячи з кількості питань у шкалах, якщо величина ІС перевищує 13/12 (тобто 1,08), це свідчить про переважання інтолерантності над толерантністю, іншими словами – про схильність до стереотипної поведінки. Значення ІС у вибірці коливається від 0,82 до 1,54. Розподіл даних відповідає характеристикам нормальності ($Z=0,864$ при $p=0,445$) і суттєво не відрізняється у чоловіків та жінок (табл. 3).

Таблиця 3

Описова статистика вибірки за опитувальником НТН Т. В. Корнилової

	Вся вибірка (N=130)	Жінки (N=71)	Чоловіки (N=59)
Толерантність до невизначеності	56,64±5,11	56,82±5,90	56,43±4,00
Інтолерантність	64,95±8,06	65,10±8,14	64,76±8,03
Міжособистісна інтолерантність	36,33±6,36	35,56±6,57	37,26±6,03
Індекс стереотипізації	1,16±0,18	1,16±0,188	1,16±0,176

Для дослідження дитячих страхів, була розроблена та апробована авторська анкета-опитувальник, що оцінює вираженість 42 страхів, характерних для дитячого та підліткового віку. Список дитячих страхів складено на основі попереднього аналізу наукових джерел та пілотажних досліджень, у ході яких ми проводили структуроване інтерв'ю про страхи дитинства (19 осіб). Під час інтерв'ю учасники дослідження зазвичай називали 2-4 страхи, яким давали детальну характеристику, супроводжуючи розповідь яскравими емоційними проявами. Опитування за допомогою заздалегідь складеного переліку дозволяє охопити більш широке феноменологічне поле і виявити страхи, що не пригадуються під час інтерв'ювання. Для структурованого опису фобічних переживань, властивих дошкільному віку, використано стимульний матеріал з опитувальника О.І.Захарова, форма фіксації підліткових страхів сформульована у працях Р.Мея.

Феноменологія дитячих страхів добре вивчена, тому дослідження сфокусоване на *продовженні дитячих страхів у доросле життя*. Це маловідома практично-корисна інформація, що дозволить визначити мішені терапевтичного втручання в широкому колі психологічних проблем. Процедура опитування складалася з двох частин, оснований на одному стимульному матеріалі.

Інструкція до частини 1. "У кожної дитини бувають хвилювання, страхи і тривоги. Будь ласка, відзначте в цьому листі, чи боялися ви в дитинстві: ...". Варіанти відповідей (ступінь прояву страху): 0 балів – ні, не пам'ятаю такого, 1 бал – був цілком обґрунтований страх у допустимих межах, 2 бали – був дуже сильний, неадекватний страх. **Інструкція до частини 2.** "Прочитайте список ще раз і обведіть номер тих страхів, які залишилися у вашому дорослому житті, можливо, у дещо трансформованому вигляді".

Респонденти відмічали у запропонованому переліку від 3 до 30 страхів (середня кількість 14,6±6,2), переважно з низькою емоційною інтенсивністю. Поширеність та вираженість страхів у дитинстві виявила гендерну специфіку.

Жінки частіше згадували дитячі страхи, що мають соціальну природу: побоювання за здоров'я та благополуччя близьких; страх розчарування та невдоволення з боку батьків, страх отримати погану оцінку в школі або зробити щось неправильно – ці варіанти обрали більш ніж 60 % учасниць.

Більше половини опитаних чоловіків відмітили присутність у своєму дитинстві страху залишатись одному, страху за здоров'я близьких, висоти, лікарів (медичних процедур) та стоматологів. Неочікувані результати виявлені стосовно поширеності страхів покарання, невдоволення з боку батьків та інших дорослих, що сполучається з відповідними соціальними страхами: запізнитися, помилитися, отримати погану оцінку, виступати публічно, стати об'єктом глузувань чи знущань з боку однолітків, бути непривабливим – стосовно цих пунктів ствердно відповіли від 52 до 81 % чоловіків.

Незалежно від статі розповсюджені страхи дрібних тварин і так звані "нічні фобії" – страхи темряви та страшних снів, що найчастіше сполучаються із страхом перед уявними чудовиськами. Водночас найгостріші емоції викликають не поширені страхи, а рідкісні – ті, що відносяться до категорії патологічних фобій. Найчастіше ці випадки пов'язані з дитячими психологічними травмами, які мають тривалі наслідки.

Стосовно *страхів дитинства, що залишаються у дорослому житті* (друга частина анкети), учасники називали від 0 до 14 варіантів, але усі випадки високих результатів супроводжувались виразною патофизиологічною симптоматикою. Середній показник вираженості дорослих страхів у вибірці склав 3,81±3,21. На рис. 1. відображені найбільш поширені відповіді.

Загалом 11 пунктів з переліку дитячих страхів представлених в дорослому житті більше ніж у 10 % опитаних. Водночас стимули, що викликають страх, можуть трансформуватись відповідно до обставин дорослого життя. Найчастіше відмічають страх за здоров'я близьких, маючи на увазі власну родину (46,9 % у загальній вибірці), побоювання за здоров'я вже стареньких батьків (33,9 %), страх помилитися чи зробити щось неправильно (32,3 %).

Ми провели додатковий аналіз кожного пункту анкети, спрямований на структурування переліку дитячих страхів за спрямованістю та психологічними наслідками.

Вибірка налічувала 70 осіб. Застосували кореляційний, факторний та кластерний аналіз даних. Оскільки шкала оцінки страхів складала 0-2 бали (серед них переважали оцінки 0 або 1), це суттєво ускладнило використання параметричних методів статистики. Для збільшення розмірності кількісних показників ми об'єднали окремі страхи в тематичні групи (за фабулою, а також на основі поперед-

ньо проведеної кластеризації та факторизації даних). Потім проаналізували кореляції оцінок окремих страхів та

сумарних показників виділених кластерів із результатами діагностичних опитувальників.

Рис. 1. Поширеність страхів дитинства у дорослому житті, %

В результаті узагальнення отриманих даних розроблено класифікацію страхів дитинства відповідно до впливу на показники стереотипності та інші психологічні змінні. У контексті віддалених наслідків можна виділити три групи: 1. *Однозначно негативний вплив*: більшість страхів, що традиційно визначаються як фобії дитячого віку (особливо це стосується нічних страхів, страху вогню, стихійних лих, транспорту); 2. *Відсутність значимого впливу*: повсякденні, побутові страхи (лікарів, крові, уколів, хвороб, комах, тощо), що виникають переважно в ранньому дитинстві як інстинктивно-охоронні реакції та залишаються на все життя; 3. *Неоднозначний вплив*, у якому присутні як негативні, так і позитивні наслідки.

Таким чином, результати дослідження показали, що страхи різної природи мають відмінні психологічні ефекти у житті дорослої людини.

Найбільшу цікавість для нашого дослідження представляє група страхів, що має **потенційно-стимулюючий вплив** – це страхи соціального походження, що формуються з початком шкільного навчання або в підлітковий період, супроводжуючи людину впродовж життя. Вираженість страхів цієї групи зазвичай пов'язана із високим рівнем толерантності до невизначеності; водночас знижується задоволеність міжособистісними стосунками, посилюються особистісна тривожність, схильність до співзалежної поведінки, патопсихологічна симптоматика.

Після проведення пілотажних досліджень та розв'язувального аналізу кореляцій ми виділили кількісні параметри вираженості страхів дитинства (табл. 4).

Таблиця 4

Описова статистика кількісних параметрів страху (за даними авторської анкети)

	Середнє	Медіана	Стандартне відхилення	Експес	Асиметричність	Мінімум	Максимум	Kolmogorov-Smirnov Z	значущість
Страхи дитинства	17,12	17	8,41	-0,50	0,39	3	38	0,80	0,540
Страхи дорослості	3,81	3	3,21	0,71	0,95	0	14	1,43	0,033
Загальна вираженість страхів у житті	20,82	21	10,29	-0,70	0,26	3	44	0,96	0,309
Кількість страхів	14,62	15	6,21	-0,68	0,11	3	30	0,99	0,276
Сила страху	1,40	1,33	0,34	3,94	1,61	1	2,83	1,41	0,037
Фобічний компонент	6,19	6	5,26	0,41	0,87	0	21	1,36	0,049
Конструктивні страхи (невідповідності)	6,16	6	3,41	0,90	0,85	0	17	1,44	0,031
Деструктивні страхи	10,01	9	5,84	-0,31	0,67	2	25	1,23	0,095

1. Страх дитинства – сума оцінок вираженості страхів, що мали місце в дитинстві, виставлених за 42 пунктами анкети. Відображає ретроспективне уявлення дорослої людини про власні дитячі страхи.

2. Страх дорослого періоду – сумарна кількість відповідей щодо присутності страхів у дорослому віці (друга частина анкети). Відображає актуальні реакції в теперішньому житті.

3. Загальна вираженість страхів у житті – сума показників 1 та 2. Відображає загальну схильність людини до переживання реакцій страху.

4. Кількість страхів – кількість відповідей в анкеті незалежно від вираженості. Демонструє широту життєво-психологічного простору, в якому респондент переживає реакції страху.

5. Сила страху – показник 3, розділений на показник 4. Вимірюється в інтервалі від 1 до 3, відображає силу негативних емоційних переживань, пов'язаних із страхом; тривалість та нав'язливість реакції.

6. Фобічний (нав'язливий) компонент – кількість страхів, що мають оцінку більше 1, тобто характеризуються надзвичайною силою, необґрунтованістю і неадекватністю, або супроводжують людину все життя.

За критерієм походження та впливу страхів було виділено два показника:

7. Страх соціального походження (конструктивні страхи) – сума 11 оцінок, згрупованих у результаті кластеризації та факторизації пунктів анкети: що батьки кинуть мене; що батьки мене покарають, будуть мною розчаровані або незадоволені; що у мене не буде друзів; що мене ніхто не полюбить; глузувань, знущань з

боку однолітків; запізнитися куди-небудь; помилитись, зробити щось неправильно; відповідати перед класом, виступати публічно; вирости фізично непривабливим; осіб протилежної статі, близькості з ними; що доведеться жити в бідності.

Загальний зміст всіх перерахованих пунктів можна охарактеризувати як **страх невідповідності**. На основі даних пілотажного дослідження ми припускаємо, що ці страхи розвиваються в результаті засвоєння жорстких зовнішніх вимог до дитини. Окрім негативних наслідків, вони мають потенційно розвиваючий вплив – сприяють адаптації шляхом інтеріоризації соціальних норм та санкцій.

8. Деструктивні страхи – сума оцінок решти 30 пунктів анкети (крім страху лікарів).

Таким чином, у дослідженні дитячих страхів ми оперували вісьмома кількісними параметрами, що давали достатньо повне уявлення про кількість, походження, вираженість та тривалість емоційних реакцій.

Взаємозв'язки між показниками страху. Розрахункові коефіцієнти кореляції Пірсона дозволили нам проаналізувати лінійні залежності між діагностованими параметрами дитячих та дорослих страхів, проявами стереотипів.

В табл. 5 відображена частина кореляційної матриці, що демонструє взаємозв'язки між показниками вираженості дитячих страхів та проявами стереотипізації. Значущі коефіцієнти виділені сірою заливкою ($p \leq 0,05$) та жирним шрифтом ($p \leq 0,01$).

Таблиця 5

Кореляції між показниками вираженості дитячих страхів та проявами стереотипів у різних сферах життя (N=130)

	Страх дитинства	Страх дорослості	Загальна вираженість страхів	Кількість страхів	Сила страху	Фобічний компонент	Деструктивні страхи	Конструктивні соціальні страхи
Толерантність до неоднозначності декількох типів стимулів MSTAT-I:								
Прийняття новизни	-0,20	-0,22	-0,23	-0,23	0,005	-0,18	-0,31	0,042
Прийняття складності	-0,13	-0,06	-0,13	-0,18	0,084	-0,04	-0,27	0,119
Прийняття невизначеності	-0,15	0,032	-0,11	-0,20	0,174	0,015	-0,24	0,062
Загальний бал ТН	-0,18	-0,06	-0,16	-0,22	0,117	-0,06	-0,30	0,086
Новий опитувальник толерантності до невизначеності (Т. В. Корнилова):								
Толерантність до невизначеності	0,044	-0,06	0,025	0,02	0,069	0,026	-0,11	0,242
Інтолерантність	-0,16	-0,27	-0,21	-0,14	-0,34	-0,25	-0,09	-0,22
Міжособ. інтолерантність	0,208	0,248	0,242	0,206	0,115	0,23	0,154	0,190
Індекс стереотипізації	-0,17	-0,18	-0,19	-0,14	-0,30	-0,21	-0,02	-0,32

Примітка: Критичне значення коефіцієнту кореляції Пірсона складає 0,172 при $p \leq 0,05$; **0,225** при $p \leq 0,01$; **0,285** при $p \leq 0,001$

Аналіз коефіцієнтів у таблиці 5 показав ряд значущих взаємозв'язків:

1. Дані кореляційного аналізу підтвердили доцільність розділення страхів відповідно до конструктивної або деструктивної спрямованості. Виразеність **умовно-конструктивного страху** позитивно корелює з оцінкою толерантності до невизначеності опитувальника ТНТ ($p \leq 0,01$). Толерантність до неоднозначних ситуацій може лежати в основі страху – через чутливість до невідповідності власної поведінки і особистих властивостей соціальним очікуванням. Страх соціальної невідповідності провокує посилення обов'язків стосовно себе ($p \leq 0,001$). Це свідчить про принципово відмінну адаптаційну функцію страхів, що мають соціально-обумовлену природу.

2. Як конструктивні, так і деструктивні страхи позитивно корелюють з проявами **інтолерантності в міжособистісних відносинах** – нетерпимістю до ситуацій невизначеності, прагненням до ясності і контролю у стосунках з іншими людьми. Найбільший внесок у фор-

мування цих взаємозв'язків вносить фобічний компонент та продовження страхів у доросле життя.

Ці закономірності підтверджують, що дитячі страхи є причиною стереотипізації у сприйнятті реальності, мисленні, емоціях та поведінкових реакціях.

Водночас, параметри вираженості страхів у дитинстві і дорослості мають значимі негативні кореляції з показником "Інтолерантність" опитувальника ТНТ, відповідно знижується інтегральний індекс стереотипії. Тобто, люди, схильні до інтолерантності, відмічають у себе меншу кількість та силу реакцій страху. Це неочікуваний результат. Крім того, ці зв'язки є парадоксальними стосовно інших результатів кореляційного аналізу. Пояснення цих результатів ми будемо шукати на наступних етапах аналізу даних.

Слід звернути увагу, що аналогічні показники двох інструментів, спрямованих на оцінку рівня стереотипізації (MSTAT-I Д. МакЛейна та ТНТ Т. В. Корнилової) демонструють кореляції не просто різної значущості, але навіть різної спрямованості. Це призводить до ви-

сновку, що використані в дослідженні опитувальники ТН діагностують різні аспекти психічної реальності.

Страхи соціального походження (не відповідати очікуванням навколишніх) взаємопов'язані з толерантністю до невизначеності; вони формують підвищені вимоги до себе, знижують рівень самоприйняття та сприяють формуванню співзалежної поведінки. Вираженість страхів будь-якої природи негативно впливає на психологічне благополуччя дорослої людини, зумовлює низку психологічних проблем і навіть патопсихологічних розладів.

Список використаних джерел

1. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей. – Санкт-Петербург: Речь, 2007. – 320 с.
2. Корнилова Т. В. Новый опросник толерантности–инtolерантности к неопределенности. *Психологический журнал*. 2010. – Том 31, № 1. – С. 74–86.
3. Луковичкая Е. Г. Социально-психологическое значение толерантности к неопределенности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. – Санкт-Петербург, 1998. – 173 с.
4. Мэй Р. Смысл тревоги. – Москва: Независимая фирма "Класс", 2001. – 384 с.
5. Осин Е. Н. Факторная структура русскоязычной версии шкалы общей толерантности к неопределенности Д. Маклейна. *Психологическая диагностика*. 2010. № 2. С. 65–86. URL: <https://publications.hse.ru/articles/67229830>
6. Ханин Ю. Л. Краткое руководство к применению шкалы реактивной и личностной тревожности Ч.Д. Спилберга. – Ленинград: ЛНИИ ФК, 1976. – 18 с.

7. Beck J. S. Complex cognitive therapy treatment for personality disorder patients. *Bulletin of the Menninger Clinic*. 1998. Vol. 62(2). P. 170–194.
8. McLain D. L. The MSTAT-I: A New Measure of an Individual's Tolerance for Ambiguity. *Educational and Psychological Measurement*. 1993. Vol. 53(1). P. 183–189. DOI: <https://doi.org/10.1177/0013164493053001020>
9. StatSoft, Inc. Электронный учебник по статистике. Москва, StatSoft. 2012. URL: <http://www.statsoft.ru/home/textbook/default.htm>.

References

1. Zaharov A. I. Dnevnyie i nochnyye strahi u detey. Sankt-Peterburg : Rech, 2007. 320 s.
2. Kornilova T. V. Novyyiy oprosnik tolerantnosti–intolerantnosti k neopredelennosti. *Psichologicheskyy zhurnal*. 2010. Tom 31, # 1. S. 74–86.
3. Lukovitskaya E. G. Sotsialno-psichologicheskoe znachenie tolerantnosti k neopredelennosti : dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05. Sankt-Peterburg, 1998. 173 s.
4. Mey R. Smyisl trevogi. Moskva: Nezavisimaya firma "Klass", 2001. 384 s.
5. Osin E. N. Faktornaya struktura russkoyazychnoy versii shkaly obschey tolerantnosti k neopredelennosti D. Makleya. *Psichologicheskaya diagnostika*. 2010. # 2. S. 65–86. URL: <https://publications.hse.ru/articles/67229830>
6. Hanin Yu. L. Kratkoe rukovodstvo k primeneniyu shkaly reaktivnoy i lichnostnoy trevozhnosti Ch.D. Spilberga. Leningrad : LNI FK, 1976. 18 s.
7. Beck J. S. Complex cognitive therapy treatment for personality disorder patients. *Bulletin of the Menninger Clinic*. 1998. Vol. 62(2). P. 170–194.
8. McLain D. L. The MSTAT-I: A New Measure of an Individual's Tolerance for Ambiguity. *Educational and Psychological Measurement*. 1993. Vol. 53(1). P. 183–189. DOI: <https://doi.org/10.1177/0013164493053001020>
9. StatSoft, Inc. Elektronnyiy uchebnik po statistike. Moskva, StatSoft. 2012. URL: <http://www.statsoft.ru/home/textbook/default.htm>.

Надійшла до редакції 30.09.20
Рекомендована до друку 28.10.20

Olga Potonska, PhD student
University of Modern Knowledge, Kyiv, Ukraine

THE IMPACT OF CHILDREN'S FEARS ON ADULT TOLERANCE

Objective: To confirm the impact of childhood fears on adult tolerance. **Methods:** questionnaire of the author on the childhood fears; MSTAT-I Tolerance Scale for Ambiguity of Several Types of Incentives; New questionnaire of tolerance for NTN uncertainty. **Identified:** classification and quantitative parameters of childhood fears; fears of social origin associated with tolerance of uncertainty. It is important to adapt quickly and make non-standard decisions to be successful in today's changing world. One of the main obstacles is the existence of stereotypes – a rigidly stable image of a person's consciousness in terms of objectively existing phenomena makes it possible to perceive the surrounding reality in a convenient form. Childhood fears are their basis. Despite this, a need for comprehensive research exists. The importance of the construct of tolerance for uncertainty (from now on referred to as TN) – the ability of a person to accept unknown information, resist the contradictions of information, and overcome conflict and tension arising in a duality situation is extremely increasing in modern psychodiagnostics. The uncertainty tolerant person is described as one who accepts the novelty and uncertainty of situations and can act productively in them. In contrast, the intolerant person is described as one who does not accept the novelty of situations, the world's diversity and is stressed when the possibility of multiple interpretations of stimuli. We view the tolerance of uncertainty as to the opposite of the stereotypical behavior from the psychological perspective. The scope of this publication is to show and substantiate the impact of childhood fears on adult tolerance. Further the development of this issue is important both in the theoretical context – for understanding the dynamism of the mind in the modern changing world, where uncertainty is a common condition for life, and in practical terms – for solving important problems of forming human tolerance social interaction.

Keywords: intolerance, stereotypization, fear, tolerant of imponderability.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Series "Psychology". № 1(11), pp. 57-63 (2020)
УДК 159.923
DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1\(11\).11](https://doi.org/10.17721/BSP.2020.1(11).11)

ISSN 1728-3817
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2020

Лариса Терлецька, канд. психол. наук, доц.
Ірина Кухар, магістр

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТРАХІВ, ФОБІЙ, ТРИВОЖНОСТІ ІЗ САМОСТАВЛЕННЯМ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено результати емпіричного дослідження взаємозв'язку страхів, фобій, тривожності із самоставленням особистості юнацького віку (раннього і пізнього). Проаналізовані поняття: самосвідомість, самоставлення, страхи, фобії, тривожність, юнацький вік. Використані діагностичні методики дослідження (опитувальник самоставлення Століна-Пантелєєва, С-тест В. Леві, опитувальник тривожності Спілберга-Ханіна); методи математичної статистики (коефіцієнт кореляції r-Спірмена).

Ключові слова: страхи, фобії, тривожність, емоції, самоставлення, особистість.

Вступ. Однією з найважливіших детермінант внутрішньої активності особистості є – самоставлення. Новизна нашого дослідження полягає в уточненні та систематизації тематичних проблем вивчення самоставлення, механізмів його формування в межах різних теоретичних концепцій і підходів, що надало підстави розробити модель детермінації самоставлення особистісними та ситуа-

ційними факторами, виявити особливості структури самоставлення, дослідити взаємозв'язки між страхами, фобіями, тривожністю та компонентами самоставлення особистості юнацького віку.

Мета статті. Розглянути характеристики впливу усвідомлення страхів, фобій, тривожності на самоставлення особистості; виявити особливості прояву зв'язку